

ΕΛΕΝΗ ΡΟΥΜΚΟΥ*

ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Ο όρος νεωτερικότητα είναι αρκετά προβληματικός, για τον Καστοριάδη, καθώς έχει υπεραπλουστευτεί και παρερμηνευθεί στη φιλοσοφική σκέψη. Μέρος του προβλήματος οφείλεται στην αναφορά του όρου στους ριζικούς μετασχηματισμούς, τόσο στη φιλοσοφική σκέψη όσο και στις κοινωνικο-πολιτικές δεσμίσεις.¹ Όπως θα δούμε, ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι η σύγχρονη θεωρία εστιάζει αποκλειστικά στο πρώτο, ενώ αγνοεί το δεύτερο.

Εστιάζοντας στις φαντασιακές διαστάσεις των κοινωνικο-ιστορικών αλλαγών, ο Καστοριάδης προσδιορίζει την ανάδυση της νεωτερικότητας τον 12^ο αιώνα, σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις-κράτη, που σημαδεύονται από την ολοένα αυξανόμενη απαίτηση για πολιτική αυτονομία, δηλαδή αυτοδιακυβέρνηση από την πόλη.² Η απαίτηση αυτή συνοδεύτηκε από αλλαγή πνευματικών και καλλιτεχνικών στάσεων απέναντι στην παράδοση και την εξουσία, και άνοιξε τον δρόμο για ευρεία αποδοχή νεωτερισμών. Η κατάρρευση της παραδοσιακής εξουσίας είχε επιπτώσεις όχι μόνο στην πολιτική, αλλά και στην επιστήμη, στην τεχνολογία και την οικονομία. Η ωρίμανση αυτού του νέου κοινωνικού φαντασιακού, στις αρχές του 18^{ου} αι., σημαδεύει τη μετάβαση, από την πρώιμη νεωτερική περίοδο, σ' αυτό που ο Καστοριάδης αναφέρει ως 'κλασική νεωτερικότητα'.³ Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η δημοκρατία ριζώνει και εξα-

1. Wagner, P. (2001). *Theorizing Modernity: Inescapability and Attainability in Social Theory*. London: Sage, σ.σ. 1-2.

2. Για τη σημασία της ανάδυσης των αυτοδιοικούμενων δημοκρατιών τον 12ο αι. στην Ευρώπη, βλ. Black, 2003.

3. Castoriadis, C. (1997a). *World in Fragments*, D.A. Curtis (ed. and trans.) Stanford, CA: Stanford University Press, σ. 37.

* Η Ελένη Ρούμκου είναι διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

© 2019. Επιστημονική Επετηρίδα Δωδώνη/Μέρος Τρίτο, 39 (2018-2019), σσ. 155-166.

Scientific Annuary *Dodone*/Part Three, 39 (2018-2019), pp. 155-166.

πλώνεται με την ανάδυση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Αλλά, ενώ η φιλελεύθερη φιλοσοφία θεωρεί τον καπιταλισμό και τη δημοκρατία ως φυσικούς εταίρους, ο Καστοριάδης αντιλαμβάνεται αυτές τις δύο κοινωνικές δεσμώσεις ως διαμετρικά αντίθετες, δεμελιωμένες στα αντιτιθέμενα κοινωνικά φαντασιακά της αυτονομίας και της κυριαρχίας του λόγου. Ενώ η δημοκρατία είναι προϊόν του προτάγματος της αυτονομίας, που δεμελιώνεται σε μία αρχή αυτοπεριορισμού, ο καπιταλισμός είναι προϊόν ενός προτάγματος (ψευδο) κυριαρχίας του (ψευδο) λόγου — ή μάλλον, μιας αναζήτησης για χωρίς περιορισμούς συσσώρευση (πλούτου, γνώσης, δύναμης, εξουσίας). Ο Καστοριάδης θεωρεί ότι η ολική εξάπλωση του καπιταλισμού, στο τέλος του 19^{ου} αι., οδηγεί στην ‘εποχή του γενικευμένου κομπορμισμού (της γενικευμένης συμμόρφωσης)’ των αρχών του 20^{ου} αι., όπου η έκρηξη της δημιουργικότητας, που χαρακτήριζε την κλασική νεωτερικότητα, έχει εξαντληθεί, και έχει αντικατασταθεί από μίμηση. Η απαίτηση για ατομική και κοινωνική αυτονομία υποχώρησε στην ‘ιδιωτικοποίηση, αποπολιτικοποίηση και ατομικισμό’.⁴

Ο Καστοριάδης αρχίζει τη συστηματική διερεύνηση του ζητήματος της νεωτερικότητας αναφερόμενος στην ιδέα του Hegel για μια αυτο-αναφορική κοινωνία⁵, την οποία θεωρεί υπερβολικά απλουστευτική και προς εσφαλμένη κατεύθυνση. Υποστηρίζει ότι όχι μόνον είναι λάθος να αντιλαμβανόμαστε την ενοποίηση ορθολογικότητας και Απολύτου Πνεύματος του Hegel ως οτιδήποτε παρά ως εσφαλμένη ψευδαίσθηση, αλλά ότι εάν ο Hegel ήταν ορθός, αυτό το διακηρυγμένο ‘τέλος της ιστορίας’ θα ήταν αντιθετικό με τη νεωτερικότητα.⁶ Για τον Καστοριάδη, η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από συνεχείς μετασχηματισμούς, που προκλήθηκαν από αποδέσμευση της δημιουργικής τάσης του ανθρώπου (*anthropos*). Επομένως, πρέπει να θεωρηθεί ως μία περίοδος δυναμικής ιστορικής αλλαγής, σε αντίθεση με τη στάση που υπονοείται στην ιδέα του Hegel για το τέλος της ιστορίας.

Απορρίπτει, ομοίως, την αξίωση του Foucault ότι η νεωτερικότητα ‘αρχίζει με τον Kant’, ο οποίος για τον Foucault ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που δείχνει ‘ενδιαφέρον για το πραγματικό ιστορικό παρόν’.⁷ Εκτός από το γεγονός ότι μπορούμε να βρούμε αρκετούς αρχαίους φιλοσόφους οι οποίοι ασχολούνταν με το δι-

4. *World in Fragments*, ό.π. σ. 39.

5. *World in Fragments*, ό.π. σ. 35.

6. *World in Fragments*, ό.π. σ. 35.

7. *World in Fragments*, ό.π. σ. 34.

κό τους ιστορικό παρόν (ο Καστοριάδης αναφέρει τον Περικλή και τον Πλάτωνα), όπως ο Hegel, η προσέγγιση αυτή ανάγει τη νεωτερικότητα σε ένα φιλοσοφικό πρόβλημα, ή σε μία φιλοσοφική στιγμή, χωρίς βλέψη για ευρύτερες κοινωνικές και πολιτιστικές εξελίξεις.

Πέρα από μία αναγκαία ή αναπόφευκτη τροχιά (ή κάποιου είδους λειτουργικής, επαναστατικής ή θεολογικής εξέλιξης) ο Καστοριάδης αντιλαμβάνεται ότι οι μορφές που χαρακτηρίζουν μία ιστορική εποχή — έναν κοινωνικό-ιστορικό σχηματισμό — είναι τυχαίες⁸. Υποστηρίζει δε ότι η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται μάλλον από τη σύγκρουση, ‘την αμοιβαία μόλυνση και εμπλοκή’, δύο μη αναγώγιμων και ασυμβίβαστων ‘προταγμάτων’ (ενορμήσεις, τάσεις (ροπές), κίνητρα): το πρόταγμα της αυτονομίας και το πρόταγμα της ‘κυριαρχίας του λόγου’.⁹

Είναι ενδιαφέρον να επιστημόνουμε ότι ένα από τα σημαντικά εμπόδια εκτίμησης της περιπλοκότητας του κοινωνικο-ιστορικού σχηματισμού που ονομάζουμε νεωτερικότητα έχει να κάνει με αυτό που ο Καστοριάδης αναφέρει ως κακοδαιμονία της ίδιας της λέξης. Ετυμολογικά, η λέξη ‘σύγχρονος’ (modern) αναφέρεται στο ‘τώρα’, το παρόν με την ιστορική και χρονική σημασία. Σ’ αυτό το πνεύμα, ο Hegel αντιλαμβάνεται την αυτο-αναφορικότητα ως το χαρακτηριστικό που καθορίζει (προσδιορίζει) την εποχή, υποστηρίζοντας ότι η ευρωπαϊκή κοινωνία του Διαφωτισμού ήταν η πρώτη κοινωνία που αναφέρεται στον εαυτό της ως ‘το παρόν’.¹⁰ Αυτό παραπέμπει σε συνειδητή ρήξη με το παρελθόν. Άρνηση, απόρριψη εθίμων, παράδοσης και δρησκευτικής δεισιδαιμονίας και προλήψεων υπέρ της πρόσφατης ανάπτυξης των ορθολογικών επιστημών. Υπό την έννοια αυτή, παραπέμπει στις κοινωνίες εκείνες που αναπτύχθηκαν στη Δυτική Ευρώπη, μετά από αυτό που ο Polanyi ονομάζει ‘Μεγάλο Μετασχηματισμό’, που χαρακτηρίζεται από τρεις επαναστάσεις: βιομηχανική, επιστημονική και δημοκρατική. Βάσει αυτού, συγγραφείς όπως ο Habermas και ο Foucault¹¹ αναφέρονται στη νεωτερικότητα όπως η κοινωνία αναπτύσσεται στη Δυτική Ευρώπη από το 1800 περίπου κι εξής. Στην οποία περίπτωση, δεν αναφερόμαστε απλώς σε μία φευγαλέα συνεχώς μεταβαλλόμενη χρονική στιγμή, αλλά σε έναν πολιτιστικό ή πολιτικό αστερισμό, ο οποίος, τουλάχιστον αρχικά,

8. *World in Fragments*, ό.π. σ. 102.

9. *World in Fragments*, ό.π. σ. 37.

10. *World in Fragments*, ό.π. σ. 34-35 και Habermas, J. (1990). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: MIT Press, σ. 43.

11. *World in Fragments*, ό.π. σ. 34-35.

θα μπορούσε να συσχετισθεί με έναν συγκεκριμένο τόπο.

Ο Καστοριάδης, εντούτοις, παρατηρεί ότι η κοινωνία που δημιουργήθηκε στον μεγάλο μετασχηματισμό ήταν το αποκορύφωμα, ή καλύτερα, μία συσσώρευση, που ποτέ δε θα ολοκληρωθεί, άλλων κοινωνικών τάσεων, ροπών και πρακτικών, που είχαν εμφανιστεί σε ορισμένα μέρη αυτής της περιοχής και είχαν παγώσει σε αντίθεση με την παράδοση και εξουσία, ανοίγοντας τον δρόμο σε μία ευρείας αποδοχής αλλαγή, νεωτερισμό, καινοτομία. Σημειώνει ότι, στις αρχές του 12^{ου} αι., μπορεί να βρούμε ξεσπάσματα πολιτικής αυτονομίας σε μερικές ευρωπαϊκές πόλεις-κράτη, εμφανή στην αναδυόμενη απαίτηση για αυτοκυβέρνηση, και κυρίως στην ‘αυτο-δέσμιση της πρωτομπουρζουαζίας’. Οι απαιτήσεις αυτές, υποστηρίζει, ‘συνοδεύονταν με νέες ψυχικές, πνευματικές διανοητικές, και καλλιτεχνικές συμπεριφορές (στάσεις) που ετοίμασαν το έδαφος’ για τους μετασχηματισμούς που θα αναπτύσσονταν τους επόμενους πέντε έξι αιώνες. Σημαντικότερο, όμως, από αυτές τις αλλαγές στη συμπεριφορά ήταν ότι η εξουσία, η δικαιοδοσία της παράδοσης δεν θα εκλαμβάνεται πλέον ως ιερή ιδίω δικαιώματι. Θα μπορούσε τώρα να τεθεί υπό αμφισβήτηση. Μία τέτοια αμφισβήτηση οδήγούσε σε μία εξίσου σημαντική μεταβολή στην αποτίμηση της καινοτομίας, που είχε υποτιμηθεί τον Μεσαίωνα.¹²

Την αρχή της ‘κλασικής’ ή ‘κριτικής’ σύγχρονης εποχής, η οποία τελείωσε, για τον Καστοριάδη, έναν αιώνα αργότερα με τους δύο παγκοσμίους πολέμους του 20^{ου} αι., σημαδεύει ο Διαφωτισμός και οι δημοκρατικές επαναστάσεις. Υποστηρίζει ότι, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (1900-1950), όλες οι υπάρχουσες κοινωνικές θεσμίσεις τέθηκαν υπό αμφισβήτηση, και για πρώτη φορά ‘η φιλοσοφία οριστικά ‘τσακώθηκε’ με τη θεολογία’¹³, αφήνοντας χώρο για την τεράστια ανάπτυξη της ορθολογικής επιστήμης κατά τον 19^ο αι.. Αλλά αυτή η περίοδος είδε, επίσης, την εδραίωση και επέκταση ενός νέου κοινωνικο-οικονομικού φαινομένου: του καπιταλισμού.

Δύο σημεία αξίζει να σημειώσουμε εδώ. Πρώτον, από πολλές απόψεις, ο καπιταλισμός εκτός από άμεση προέκταση μιας παλιάς ώθησης για απεριόριστη συσσώρευση (γης, εδάφους, πλούτου, δούλων, κλπ.), είναι επίσης ένας ριζικός μετασχηματισμός αυτής της ώθησης, διότι υιοθετεί επιστημονική ορθολογικότητα για τον πλήρη μετασχηματισμό των μέσων (χρήματα, πόροι) της συσσώρευσης, των συνθηκών κάτω από τις οποίες λαμβάνει χώρα η συσσώρευση,

12. *World in Fragments*, ό.π. σ. 36-37.

13. *World in Fragments*, ό.π. σ. 37.

και έτσι να μετατρέψει την ίδια την 'ουσία' που πρέπει να συσσωρευτεί. Ενώ οι βασιλείς και οι στρατοί του παρελθόντος είχαν αναζητήσει υλικά αγαθά και εδαφικές κτήσεις για συσσώρευση περισσότερου υλικού πλούτου, την εποχή του καπιταλισμού όλες αυτές οι κτήσεις (αγαθά) είναι επακόλουθο (συνέπειες) της ορθολογικής γνώσης (κυριαρχίας του λόγου), ή μέσο για την απεριορίστη επέκτασή της. Δεύτερον, η φαντασιακή σημασία απεριορίστης συσσώρευσης της ορθολογικής γνώσης γίνεται οδηγός για τις καπιταλιστικές οικονομικές επιχειρήσεις και για ολόκληρο το οικοδόμημα της σύγχρονης 'τεχνο-επιστήμης'.¹⁴ Με το πρόσχημα της τεχνο-επιστήμης, η αναζήτηση για την απεριορίστη επέκταση της ορθολογικής γνώσης εγκαθίδρυσε τη γραφειοκρατική-ιεραρχική οργάνωση ως κυρίαρχη μορφή κοινωνικής οργάνωσης στη Δυτική καπιταλιστική κοινωνία, επιβάλλοντας έτσι κατά ισχυρισμόν 'εξωτερικά' (ορθολογικά) όρια στην αναζήτηση για αυτο-δέσμιση και αυτο-περιορισμό.

Αυτονομία σημαίνει 'εγώ ο ίδιος βάζω τους κανόνες μου (ή νόμους, και συνήθειες, κλπ.). Σημαίνει δηλαδή αυτο-περιορισμό. Το αντίθετο της αυτονομίας είναι η ετερονομία, η καθοδήγηση, η εξουσία από άλλον. Κάποιος άλλος δεσπίζει τους κανόνες, τους νόμους μας, κλπ.. Για τον Καστοριάδη, σχεδόν όλες οι κοινωνίες στην ανθρωπίνη ιστορία έχουν υπάρξει ετερόνομες, καθώς τους επιβλήθηκαν νόμοι κανόνες και πρακτικές από κάποιον άλλον — από τους προγόνους, την παράδοση, τον Θεό ή θεούς, ή κάποια άλλη εξω-κοινωνική πηγή. Σε τέτοιες κοινωνίες, τα κοινωνικά άτομα δε θέτουν υπό αμφισβήτηση, δε συζητούν και δεν αποφασίζουν τον νόμο για τον εαυτό τους, αλλά ακολουθούν τους κανόνες, που εγκαθιδρύθηκαν για αυτούς, από κάποιον άλλον. Εντούτοις, ενώ τέτοια άτομα αναμφίβολα κοινωνικοποιούνται για να γίνουν ετερόνομα υποκειμένα, ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι, στην πραγματικότητα, κάθε κοινωνία δεσπίζει τους δικούς της κανόνες και πρακτικές, διότι το κοινωνικο-ιστορικό δεν είναι τίποτε άλλο παρά η συνεχής δημιουργία και αναπαραγωγή του νόμου. Ακόμη, σχεδόν κάθε κοινωνία έχει αρνηθεί αυτό το γεγονός, δημιουργώντας έναν κόσμο κοινωνικών φαντασιακών σημασιών, όπου ο νόμος δίνεται από κάποιον άλλον. Το κίνητρο γι' αυτήν την αυτο-εξαπάτηση είναι το να τεθεί μία εξω-κοινωνική δικαιοδοσία για τους νόμους, να εγκαθιδρύσει αυτούς ως αδιαμφισβήτητους από την κοινότητα και τα μέλη της.

Για τον Καστοριάδη, υπάρχουν δύο μόνον εξαιρέσεις στη δέσμιση ετερόνομης κοινωνίας στην ανθρωπίνη ιστορία: η αρχαία Αθήνα (800-500 π.Χ.) και

14. *World in Fragments*, ό.π. σ. 109.

15. *World in Fragments*, ό.π. σ. 86-88.

η σύγχρονη Δύση.¹⁵ Και οι δύο αυτές κοινωνίες μπορούν να χαρακτηριστούν από μία ρήξη στο 'κλείσιμο της σημασίας' και της κληρονομημένης παράδοσης (πρακτικές, δοξασίες, πεποιθήσεις, κανόνες, κλπ.). Ρήξεις που συνεπάγονται τη σαφή και διαυγή αντίληψη ότι η κοινωνία κάνει τους δικούς της νόμους, κανόνες, κλπ.. Από την άποψη αυτή, το πρόταγμα της αυτονομίας επιζητεί να δεσμίσει τον τύπο κοινωνίας που κοινωνικοποιεί αυτόνομα υποκείμενα, κοινωνικά άτομα, τα οποία αντιλαμβάνονται καθαρά ότι είναι υπεύθυνα τα ίδια να διαπραγματευτούν και να αποφασίσουν για τους νόμους με τους οποίους θα ζουν.

Η εκδήλωση της αυτονομίας στην αρχαία Ελλάδα είναι περισσότερο εμφανής στη γένεση της φιλοσοφίας και τη δημιουργία της δημοκρατίας. Και οι δύο θεμελιώθηκαν θέτοντας υπό αμφισβήτηση την υπάρχουσα τάξη ('απεριόριστη εξέταση' νόμων, κανόνων, πρακτικών, κλπ.¹⁶), και ανέλαβαν ευθύνη για τη διατήρηση και /ή αλλαγή αυτής της τάξης καθώς η πόλις τη θεωρεί την πιο κατάλληλη. Στο σύγχρονο ευρωπαϊκό πλαίσιο, οι επί μέρους ωδήσεις για αυτονομία, που άρχισαν τον 12^ο αι.¹⁷, μπορεί να ειπωθούν στην Προτεσταντική Μεταρρύθμιση, που απομάκρυνε φαινομενικά έναν ιεραρχικό μεσάζοντα από τις σχέσεις ανάμεσα στο άτομο και τον Θεό, και στην Αγγλική Επανάσταση, η οποία υπέταξε τη δύναμη του βασιλιά στη συνέλευση του λαού (το Κοινοβούλιο). Και τα δύο αυτά γεγονότα μετασχημάτισαν ριζικά τις σχέσεις μεταξύ κοινωνικών ατόμων και κοινωνικών δεσμίσεων.

Ο Καστοριάδης, στο έργο του, εστιάζει ακριβώς στην τάση για αυτονομία και επιχειρεί να την προσδιορίσει με σαφήνεια. Ως πολιτικό πρόταγμα, αυτό συνεπάγεται όχι μόνον αναγνώριση του δικαιώματος του λαού να θέτει υπό αμφισβήτηση την κυβέρνηση, αλλά αναγνώριση και αποδοχή της υπευθυνότητας για ενεργό συμμετοχή στην κυβέρνηση (πολιτική), που συνεπάγεται αμφισβήτηση της υπάρχουσας τάξης. Είναι σημαντική η παρατήρηση του Merleau-Ponty ότι όλες οι κοινωνικές δεσμίσεις είναι δεσμισμένες-δεσμίσεις.¹⁸ Δηλαδή, έχουν δεσμιστεί από κοινωνικά δρώντα υποκείμενα, και δεσμιζούν τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα στον χώρο τους. Είναι σημαντικό, ότι μόλις δεσμιστούν, γίνονται, επίσης, αυτο-δεσμιζόμενες, με μία απεριόριστη τάση να γίνουν αυτόνομες (ή ξενωμένες) από τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα, που τις έχουν δεσμίσει. Η κυκλικότητα εδώ συνεχίζεται, διότι, στην πλειοψηφία των κοινο-

16. *World in Fragments*, ό.π. σ. 87.

17. *World in Fragments*, ό.π. σ. 36-37.

18. Merleau-Ponty. M. (1963). *In Praise of Philosophy and Other Essays*, J. Wild and J. Edie (trans.), Evanston, IL: Northwestern University Press, σ. 107-108.

νικών δεσμίσεων, τα δεσμιζόμενα δρώντα υποκείμενα επιθυμούν το δεσμικό κλείσιμο. Δηλαδή, έχοντας δεσμιστεί μία κοινωνική θέσμιση, υπάρχει ισχυρή επιθυμία ότι πρέπει να επιβιώσει και να ευημερήσει σε ανόθευτη μορφή. Αυτό είναι που ο Καστοριάδης ονομάζει ‘κλειστές’ δεσμίσεις και οι οποίες είναι χαρακτηριστικό των ετερόνομων κοινωνιών.¹⁹

Είναι αναγκαίο, επομένως, για τις αυτόνομες κοινωνίες να δημιουργούν ανοιχτές δεσμίσεις οι οποίες μπορεί να αμφισβητηθούν, να μετασχηματιστούν, να βελτιωθούν ή και να αντικατασταθούν. Θεσμίσεις, που δεν γίνονται ξενωμένες από κοινωνικά δρώντα υποκείμενα, αλλά παραμένουν υποταγμένες στις διαυγείς σκέψεις του συνόλου. Ωστόσο, ενώ η αναγκαιότητα για συνέχεια και επέκταση του προτάγματος της αυτονομίας είναι η βλέψη της αυτόνομης κοινωνίας, είναι στη φύση των δεσμίσεων να τείνουν προς το κλείσιμο. Η κατανόηση της ιστορίας από τον Καστοριάδη και η κριτική του στην τελεολογία, υποδηλώνει ότι οι ‘ανοιχτές’ δεσμίσεις είναι κάθε άλλο παρά ‘normal’ και μόλις και μετά βίας αναπόφευκτες — ακόμη είναι δυνατές (πιθανές). Πραγματικά, είναι πιθανό για μία κοινωνία να δεσμιζέι η ίδια με τέτοιον τρόπο, ώστε η ρήξη του κλεισίματος να είναι αποδεκτή ως κανόνας (πρότυπο). Μία κοινωνία, στην οποία δεν υπάρχουν σταθερά εμπόδια για έλεγχο της εγκυρότητας, της αποτελεσματικότητας, της δικαιοσύνης, κλπ. των υπαρχουσών δεσμίσεων.

Από τη μία πλευρά, αυτός ακριβώς είναι ο τύπος κοινωνίας που αναδύεται από την Ευρώπη του Διαφωτισμού — κοινωνίες στις οποίες γενικά δεν υπάρχει καμία κοινωνική θέσμιση ανώτερη από την υπό αμφισβήτηση. Αλλά από την άλλη, η τεχνο-επιστήμη έχει αναλάβει το πρόσημα μιας αρχής — έθεσε μία ψευδαίσθηση θεβαιότητας (αρκετά αντίθετη με τις μεθοδολογίες και τις πρακτικές της) — που είναι πέρα από την παραδοσιακή ή πολιτική εξουσία. Έτσι, ενώ κατά τη διάρκεια της κλασικής σύγχρονης εποχής κοινωνίες σταμάτησαν να βλέπουν προς (ή να δέχονται) την εξω-κοινωνική εξουσία του Θεού ή των θεών, των προγόνων, των πνευμάτων ή της παράδοσης, η πολιτική αυτονομία που επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια της κλασικής σύγχρονης εποχής περιορίστηκε ή υπονομεύτηκε από την αυξανόμενη τάση δεμελίωσης κοινωνικών κανόνων στις (υποδεικτικά) εξω-κοινωνικές αρχές του επιστημονικού λόγου (συμπεριλαμβανομένης εν μέρει της ιστορίας, εν μέρει της φύσης και συχνά του λόγου).

Παρά τα ταραχώδη κοινωνικά κινήματα της δεκαετίας του 1960, ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι ‘το πρόταγμα της αυτονομίας φαίνεται να εκλείπει εν-

19. *World in Fragments*, ό.π. σ. 184.

τελώς.²⁰ Πράγματι, τα ποικίλα κινήματα πολιτικών δικαιωμάτων βοήθησαν στην επέκταση του δικαιώματος ψήφου, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, αντιμετωπίζοντας μισαλλοδοξίες, φανατισμούς και προκαταλήψεις που απέκλειαν ομάδες από πλήρη πολιτική συμμετοχή. Αλλά κανένα από αυτά (εκτός από το οικολογικό κίνημα) 'δεν πρότεινε ένα καινούριο όραμα για την κοινωνία' ή καινούριους τρόπους αντιμετώπισης 'των καθεαυτό πολιτικών προβλημάτων στο σύνολό τους'. Αυτό που βλέπουμε, αντιθέτως, είναι μία αντιστοίχως αυξανόμενη έλλειψη πολιτικής χειραφέτησης ατομοποίησης, απολιτικοποίησης και ατομισμού. Με άλλα λόγια, τα ποικίλα κοινωνικά κινήματα πέτυχαν να καταρρίψουν τα εμπόδια για ένταξη ακόμη και όταν το πεδίο στο οποίο θα συμπεριλαμβάνονταν μεταμορφώθηκε πέραν αναγνώρισης. Εν ολίγοις, αυτό που βρίσκουμε στην εποχή, η οποία καλείται εσφαλμένα μεταμοντέρνα, είναι μία κοινωνία που έχει χάσει κάθε όραμα για τον εαυτό της ως κοινωνία. Μία κοινωνία τα μέλη της οποίας δε θεωρούν τους εαυτούς των ως ενεργούς συμμετόχους στην κοινωνία, αλλά μάλλον ως άτομα, τα οποία επιθυμούν η κοινωνία να τους αφήσει μόνους. Στο επίπεδο της καθημερινότητας, λοιπόν, βρίσκουμε μία καινούρια γενιά χωρίς πολιτική χειραφέτηση:

“Αφήνοντας μία εξασθενημένη οικογένεια, συγχάζοντας — ή μη συγχάζοντας — σε ένα σχολείο που διώνεται ως αγχαρεία, τα νέα άτομα βρίσκονται αντιμέτωπα με μία κοινωνία στην οποία όλες οι ‘αξίες’ και οι ‘κανόνες’ έχουν αντικατασταθεί από το ‘βιοτικό επίπεδο’ κάποιου, τη ‘γενική ευημερία’ κάποιου, την άνεση και τον καταναλωτισμό. Καμία δραστηριότητα, καμία ‘πολιτική’ ιδέα, καμία κοινωνική αλληλεγγύη με την τοπική ή εργασιακή κοινότητα ή με ‘συμμαθητές’. Εάν αυτά (τα νέα άτομα) δεν είναι περιθωριοποιημένα (ναρκωτικά, εγκληματικότητα, ασταδής ‘προσωπικότητα’), απομένει ο δρόμος προς την ιδιωτικοποίηση (privatization), την οποία μπορεί να εμπλουτίσουν με την επίδοση σε μία ή περισσότερες τρέλες. Ζούμε την κοινωνία των *lobbies and hobbies*”.²¹

Έτσι, ενώ στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο Καστοριάδης παρατηρούσε ότι, αντίθετα προς τον θρίαμβο της Δυτικής πολιτικής και της καπιταλιστικής διανοήσης, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήταν μία νίκη του καπιταλισμού εναντίον του κομμουνισμού, αλλά μάλλον μία εσωτερική κατάρρευση

20. *World in Fragments*, ό.π. σ. 39.

21. Castoriadis, C. (1997b). *Castoriadis Reader*, D. A. Curtis (ed. and trans.), Oxford: Blackwell, σ. 260.

22. *Castoriadis Reader*, ό.π. σ. 253.

ενός απελέσφορου, αναποτελεσματικού καθεστώτος²², σήμερα φαίνεται ότι είμαστε μάρτυρες της κατάρρευσης δημοκρατικών πολιτικών — και τη φορά αυτή πραγματικά είναι μία νίκη του καπιταλισμού. Οι καπιταλιστές φαίνεται ότι είναι στο χείλος του να φέρουν ένα τέλος στη δημοκρατία όπως τη γνωρίζουμε²³, επιβάλλοντας μία νέα ετεροδοξία διακυβέρνησης από τραπεζίτες. Την ίδια στιγμή, εντούτοις, αυτό δεν είναι νίκη του βιομηχανικού καπιταλισμού, αλλά είναι η κατάληξη δύο δεκαετιών αυτού που ίσως ονομάζουμε ‘casino capitalism’²⁴, καθώς τροφοδοτούμενη με οφειλές κερδοσκοπίας στις αγορές χρήματος προηγείται κάθε μορφής ορθολογικής επένδυσης ή στρατηγικής διαχείρισης.

Εν ολίγοις, κατά τη διάρκεια της μακράς εξελικτικής πορείας από την οποία προέκυψε η νεωτερικότητα, το πρόταγμα της αυτονομίας πέτυχε να εκτοπίσει την εδραιωμένη παράδοση και εξουσία, και να κυριαρχήσει τον 18^ο αι. με τον μεγάλο μετασχηματισμό, που εγκαινίασε την περίοδο της κλασικής νεωτερικότητας. Τα επόμενα 150 χρόνια περίπου μπορεί να χαρακτηριστούν από τη σύγκρουση ανάμεσα στην αυτονομία (δημοκρατία) και την κυριαρχία του λόγου (γραφειοκρατία, επιστήμη και καπιταλισμός) καθώς ποικίλα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα αγωνίστηκαν να ελέγξουν, να συγκρατήσουν ‘τις ανορθολογικότητες του καπιταλιστικής ‘ορθολογικής οργάνωσης’²⁵. Από το μέσον του 20^{ου} αι., εντούτοις, οι ανορθολογικότητες της ορθολογικής οργάνωσης έχουν πετύχει να βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση, καθώς πολίτες και κυβερνήσεις ομοίως βρίσκονται δέσμιοι στις απαιτήσεις και επιταγές της ‘αγοράς’.

Όπως είδαμε, ο χαρακτηρισμός της νεωτερικότητας από τον Καστοριάδη προσφέρει ισχυρές ιδέες τόσο για τις δυνάμεις όσο και για τις αδυναμίες των σύγχρονων κοινωνιών. Εντούτοις, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχουν επίσης ποικίλοι τρόποι με τους οποίους αυτή η άποψη νοθεύει, παραποιεί ή διαδλά το όραμά μας για σημαντικές πτυχές των σύγχρονων κοινωνιών. — ιδιαιτέρως τις τάσεις τους για οικονομικό και πολιτικό νετετερμινισμό. Δηλαδή, η πόλωση του Καστοριάδη εστιάζει αποκλειστικά σχεδόν στους οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, γεγονός που υποδηλώνει ότι αυτά τα πεδία και οι αντίστοιχες δεσμίσεις τους είναι καθοριστικά για όλες τις άλλες πλευρές της κοινωνίας.

23. Ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι η ‘αντιπροσωπευτική’ δημοκρατία δεν είναι ‘πραγματικά’ δημοκρατία, αλλά μάλλον ένα είδος αμηχανίας, που ισοδυναμεί με μία μορφή ολιγαρχίας που περνάει μέσα από διαβούλευση με το λαό (ως εκλογικό σώμα) σε περιοδική βάση *World in Fragments*, ό.π. σ. 89.

24. *Castoriadis Reader*, ό.π. σ. 256.

25. *World in Fragments*, ό.π. σ. 39.

Σε αντίθεση με αυτήν την άποψη, ο Arnason προτείνει ότι θα έπρεπε να κατανοήσουμε τη νεωτερικότητα ως 'έναν χαλαρά δομημένο αστερισμό' που συγκροτείται από 'ορίζοντες νοήματος' ή 'πολιτιστικούς προσανατολισμούς' οι οποίοι 'ενσωματώνονται (περικλείονται) σε δεσμίσεις, αλλά δεν ανάγονται σ' αυτές'.²⁶ Ο Arnason αναγνωρίζει ότι υπάρχουν άλλες πολυάριθμες σφαίρες κοινωνικής ζωής — πολιτισμός, ταυτότητα, θρησκεία, για να αναφέρουμε μερικές — οι οποίες δεν μπορεί να αναχθούν στην οικονομία ή στην πολιτική. Ανάμεσα σε άλλα πράγματα, αυτή η προοπτική ανοίγει τον δρόμο να αναγνωρίσουμε ότι η τάση ανάμεσα στην αυτονομία και την κυριαρχία του λόγου εμφανίζεται σε πεδία ζωής διαφορετικά από την πολιτική και την οικονομία, και ότι το πρόταγμα της αυτονομίας μπορεί να επιδιωχθεί αλλά και να παρακωλυθεί από πολλές πλευρές. Για την ακρίβεια, ας θεωρήσουμε τους μυριάδες τρόπους με τους οποίους οι σύγχρονοι πολιτικοί που αγκαλιάζουν τη νεοφιλελεύθερη ατζέντα μικρής κυβέρνησης και μη παρεμβατικής περιορίζουν τον laissez-faire φιλελευθερισμό τους στο οικονομικό βασίλειο, ενώ όλο και περισσότερο επεκτείνουν τον κυβερνητικό έλεγχο στις προσωπικές ζωές των ατόμων, για παράδειγμα: η συζήτηση για τον γάμο ομοφύλων, αναπαραγωγικά δικαιώματα, θρησκεία σε δημόσια σχολεία, σωρεία ζητήματα υγείας (εμβολιασμοί, κατανάλωση αλκοόλ, έλεγχος καπνίσματος, κλπ). Σε κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις, ατομική και κοινωνική αυτονομία υπονομεύονται από ετερονομίζουσες τάσεις. Κατά συνέπεια, μολονότι η ανάλυση της νεωτερικότητας του Καστοριάδη παρέχει ισχυρή γνώση για τη συγκρότηση του σύγχρονου κόσμου, απαιτείται περαιτέρω ανάλυση αυτών των άλλων πεδίων της ζωής για πληρέστερη κατανόηση της νεωτερικότητας.

²⁶ Arnason, 2000, σ. 64-65.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arnason, J.P. (2000). 'Communism and modernity' *Daedalus*, 129, 1, Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences.
- Black, A. (2003). *Guild and State: European Political Thought from the Twelfth Century to the Present*. New Brunswick: Transaction.
- Castoriadis, C. (1997a). *World in Fragments*, D.A. Curtis (ed. and trans.) Stanford, CA: Stanford University Press.
- . (1997b). *Castoriadis Reader*, D. A. Curtis (ed. and trans.), Oxford: Blackwell.
- Dawkins, Richard. (2006). *The God Delusion*. London: Black Swan.
- Habermas, J. (1990). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: MIT Press.
- Merleau-Ponty. M. (1963). *In Praise of Philosophy and Other Essays*, J. Wild and J. Edie (trans.), Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Neuhaus, R. N. (2009). 'Secularizations', *First Things*, 190, 23-28.
- Ofori, E. (2009). 'Structural adjustments and their effects: Is there a way out of Africa?' *MPRA*, 12 September. http://mpa.ub.uni-muenchen. De/17334/1/MPRA_paper_17334.pdf, accessed 13 November 2012.
- Polanyi, K. (1985 [1944]). *The Great Transformation*. Boston: Beacon.
- Wagner, P. (2001). *Theorizing Modernity: Inescapability and Attainability in Social Theory*. London: Sage.